

stia, quod nomen cum non intelligeretur, quidam mutauerunt in apoplexia. Nam etiam hoc in quibusdam scriptis reperitur. Rabanus tria pro vno habet, insatietas, auiditas, & aplestia. Ex quibus apparet omnino interpretem nostrum scripsisse dictionem Græcā, aplestia, eamque in margine a quibusdam expositam per nomen, auiditas vel insatietas, eaque nomina postea textui inserta, ac deinde Græca dictione reiecta, Latinam, auiditas, seruata. Ad rem parum facit cum de sensu constet, qui est, quod per escas multas, siue secundum numerum, siue secundum speciem causantur in homine sæpius morbi, & nimia illa sumendi cibi auiditas, qua fit ut se quis nimis repleat, cholera generat, & adducit multorum morborum causam. Nec morbos tamen tantum causat, sed per morbos etiam mortem. Vnde subiicit:

34 Propter crapulam multi obierunt, qui autem abstinens est, adjiciet vitam.

Pro, crapulam, hic rursus est Græcis dictio ἐπὺλσησις, vnde & aliqui hic legunt, aplestian, quidam, epulationem. Nomen crapulæ conuenit communi dicto: Plures occidit crapula, quàm gladius. Contrà qui abstinens est, hoc est, sobrius, & a nimia ciborum ingluuie cauens, adjiciet sibi vitam, quia eam prolongabit, & diuturnam esse faciet. Saluator quoque moderationem in cibo & potu seruadā seriò monet, sed sublimiorem rationem adducens, cum dicit: Attendite ne fortè grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem terræ.

Lucæ 21.

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM.

1 Honora medicum propter necessitatem, etenim illum creauit altissimus.



Voniam per humanæ naturæ & infirmitatem & negligentiam ægrè licet omnes euitare morbos in hac vita, postquam monuit quomodo cauendi sint morbi, subiicit etiam quid faciendum sit cum morbos incidere contigerit. Et quoniam ad morbos curandos naturaliter imprimis valet medicorum opera, in genere monet medicum honorandum, idque ideo quia necessarius est huic vitæ morbis obnoxia. Debet enim illud; propter necessitatem; coniungi cum verbo, honora, non cum sequentibus, ut quidam distingunt. Nam Græca habent; Honora medicum ad necessitates honoribus suis, hoc est, qui ei debentur. Debetur autem ei imprimis, ut in republica non contemptim habeatur, sed in pretio sit & honoratus. Deinde ut ei a republica stipendia honesta præbeantur, quod etiam pauperibus prodesse possit, & arti suæ totus vacare possit.

Itidem

Itidem vt ab his qui eius opera vtuntur pro facultatibus suis munificentia honoretur, nec tanquam mercenarij habeantur medici, sed potius vt vitæ parentes. Hinc & prophani scriptores, dum volunt significare mercedem quæ medico danda est, honesto honoris nomine eam exprimunt, honoré medico habendum esse dicentes: hac ratione significantes artem liberalem & laudabilem. Sic Cicero ad Tyronem; Curio mihi vt medico honos haberetur. Sic Iurisconsulti honorarium vocant munus quod à clientibus datur patronis. Et Paulus noster dicit, presbyteros duplici honore dignos. Quoniam autem videri posset honorem medici derogare honori Dei, quasi qui medicorum opera vterentur, declararent semper illo ipso, se non satis confidere Deo, rectè pro causa honoris medici subiicit; Etenim illum creauit altissimus. Creasse autem illum dicitur Dominus, tum quòd in genere Dominus voluit esse medicos, quos ordinauerit ad communem hominum vtilitatem, tum quòd omnis cognitio rerum naturalium, quibus medicus vtitur, sit hominibus indita à Deo, à quo non solùm sunt vires herbarum & omnium rerum medicarum, sed etiam earum cognitio. Item in particulari Dominus creauit medicum, quia quibusdam ingerit inclinationem ad artem medicam, in qua & eorum studia promouet, ingenia illorum illustrando. Indicat ergo, medicam scientiam & eius vsum non esse contra Deum, sed esse ex Dei voluntate, institutione & cooperatione. Vnde & subiicit:

2 A Deo est enim omnis medela, & à rege accipiet donationem.

Loquitur de medela & curatione quæ per medicum contingit homini. Hæc à Deo est, non solùm quòd ab eo sint & vires herbarum per quas fit curatio, & ars ipsa medica, quæ in illarum cognitione debitoque vsum sita est, sed etiam quòd illorum effectus & operatio sit à Deo, qui nisi eis cooperetur, aut potius per illa operetur, nullus sequetur effectus. Non enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Porro non obstat huic loco, quòd arte magica nonnunquam medela homini videatur contingere, quæ non à Deo, sed à dæmone proficisci videtur. Nam huiusmodi curatio aut fit occulta applicatione naturalium causarum, & magis fit à Deo quàm à dæmone: aut fit tantùm per cessationem à malefaciendo, & sic non est vera medela, sed putatitia. Sapiens verò loquitur de vera curatione, quæ sola est à Deo, aut naturali virtute aut supernaturali. Innuit ergo rectè se dixisse Deum creasse medicum, quia omnis quæ per ipsum est medela, à Deo est. Ideoque subiicit, medelam à rege accepturam donationem, hoc est, regaliter & liberaliter remunerandam, & donis honorandam etiam à magnis principibus, vtpote qui etiam ipsi opera medicorum sæpe indigeant, & agnoscant magnum esse Dei beneficium, quod per eos consequuntur. Ita autem nõ est de magica sanatione, quæ

magis à regibus punienda est & vindicanda quàm honoranda, & præmijs alenda. Vnde subditur:

3 Disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatorum collaudabitur.

Nomen, disciplina, hic rursus, vt aliàs aliquando, ponitur pro scientia, quia Græcis est *ιατρική*. Hac autem sententia, sicut & superiori, indicat quàm meritò sit cuique honorandus medicus, cum etiam apud principes & magnates propter scientiam & artem suam medici magnifant, & laudentur. Honorificum extat de medicorum excellentia Homeri testimonium: *ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιον ἔκωμ*, hoc est, medicus vir vnus comparandus est multis alijs.

4 Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam.

PRO, medicinam, Græcè est *φάρμακα*, hoc est, pharmaca, & medicamenta: proinde conueniet hic nomen medicinæ accipi non pro ipsa arte & scientia, quæ propriè de terra non est creata, sed pro rebus medicantibus, herbis scilicet, & alijs virtutem medendi habentibus: quas res cum Deus de terra creauerit, ad hoc vt seruirent homini, meritò vir prudens non debet ab eis vtendis cum opus est abhorre, sed contra potius Dei beneficium amplecti, & cum gratiarum actione illo frui. Nec enim existimare debet se per hoc displiciturum Deo, quasi qui creaturis fidat, & non soli Deo. Nec rursus etsi pharmaca & medicamenta parum sæpe suauiua sint & palato ingrata, tamen qui sapit, non abhorrebit ab eis, sicut abhorrent paruuli & insipientes. Sed ne ingratum se præbeat Deo, qui remedia morborum parauit, nec in seipsum sit iniurius, amplexabitur cum opus est medicinæ beneficia, tanquam à Deo data, & tanquam naturæ vtilia, etsi per se parùm grata. Porro nomen, medicinæ, etiam apud prophanos scriptores non solum significat artem medicorum, quam Græci vocant *ιατρική*, sed etiam pharmaca & remedia quibus ea ars vtitur. vt cum dicit Cicero: Sed desperatis etiam Hypocrates vetat adhibere medicinam. & Ouidius: Principijs obsta, serò medicina paratur, Cum mala per longas conualuere moras.

5 Nónne à ligno indulcata est aqua amara? ad agnitionem hominum virtus illorum.

DVbitare meritò nemo debet, quin Sapiens hic alludat ad factum quod describitur in Exodo, cum narratur in Mara aquas amaras in dulcedinem versas per iniectionem ligni. Sed ex hoc loco videri omnino potest authorem nostrum sensisse lignum illud naturalem habuisse virtutem, ad conuertendum amaritudinem aquarum in dulcedinem. Id quod quidam nõ dubitant asserere, nõ solum ex hoc loco moti, sed etiã ex verbis Exodi 15. maximè secundum textum Hebraicum. Nam vbi
nos

nos legimus quòd Dominus ostendit ei lignum, Hebræa habent; & docuit eum Dominus lignum: quo intelligunt significatum quòd Dominus docuit eum vim & naturam ligni. Et quorū alioqui Dominus ei certum aliquod lignum vel arborem ostendisset, nisi illud singularem ex natura sua virtutem inditam habuisset? Nam alioqui virga eius, quæ reliqua operabatur miracula, ad miraculi operationem suffecisset. Iuxta hanc ergo satis probabilem sententiam, rectè adducitur hoc factum in comprobationem eius quod Deus ex terra creauit pharmaca, & remedia morborum curatiua. Probabilem magis adhuc reddunt hanc sententiam Græca hoc loco, quæ pro illis verbis; ad agnitionem hominum virtus illorum; habent sub vna interrogatione cum præcedentibus, *ἵς τὸ γνωσθῆναι τῆς ἰσχύος τοῦ ἀπὸ ἀνθρώπου*, hoc est, Nōne à ligno dulcis facta est aqua, vt cognosceretur virtus illius ab homine? Vbi si relatiuum, illius, refertur ad lignum, iam apertè significatur lignum sua virtute dulcedinem attulisse. Potest tamen etiam ad Deum referri, sicque locus erit aliorum sententiæ, qui non naturali virtute, sed per miraculum putant effectum vt amaræ aquæ dulces factæ sint. Pro qua sententia facit quod in historia scholastica, ex sententia quorundam Hebræorum, referant lignum illud fuisse amarissimum, imò & mortiferum, vt maiori esset miraculo, & virtus diuina magis ostenderetur in eo quòd per tale lignum amaræ aquæ in dulcedinem versæ sunt. Iuxta hanc sententiam intelligendum est Sapientem hic proferre istud exemplum, vt ex illo quod miraculosa virtute Deus per lignum præstitit in deserto, insinuet etiam omnia illa quæ naturali virtute fiunt per creaturas, Deo esse tribuenda, qui author est creaturarum omnium: qui si per creaturas operari potest quod ex natura non habent, multò magis per illas operari censendus est quod ex natura habent non nisi à Deo accepta. Cum autem in nostra lectione sequitur; Ad agnitionem hominum virtus illorum; relatiuum, illorum, referri debet ad ea quæ includuntur in nomine, medicinæ, herbas scilicet & pharmaca, quæ ad curationem hominum Deus è terra creauit, & est sensus: Virtus & efficacia eorum quæ è terra Deus creauit, peruenit Dei dono ad agnitionem hominū, hoc est, Dei dono factum est vt homines inciperent cognoscere herbarum vires, sicut mox subiicit. Rabanus in cōmentario videtur legisse, virtus illius, vt ad Deū referatur, sicut habent Græca, quia sic habet: Iuxta historiam demonstrata est potentia Domini, &c. Duo scripta habebant cū coniunctione; Et ad agnitionē hominum virtus illorū; vt cū præcedenti parte sic rectè cōiungi possit hæc pars. Nōne à ligno indulcata est aqua amara? Et sic ad agnitionē hominū peruenit virtus terræ nascentiū. Vnde sequitur:

6 Et dedit hominibus scientiam altissimus, honorari in mirabilibus suis.

Dedit Deus hominibus scientiam rerum medicarum, siue per specialem inspirationem & reuelationem, sicut Adamo dedit vt omnium

Ii iiij rerum

3. Reg 4. rerum naturas cognosceret : & Salomonem ea donauit sapientia, vt disputaret super lignis à cedro quæ est in Libano, vsque ad Hysopum quæ egreditur de pariete, siue quia per variam experientiam dedit vt ad scientiam rerum medicarum peruenirent, idque ad hoc, vt ab hominibus honoraretur in mirabilibus suis operationibus, quæ inueniuntur in creaturis ipsius, & per eas in hominum corporibus.

7 In his curâs mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmentum suauitatis, & vnctionem conficiet sanitatis.

8 Et non consummabuntur opera eius, pax enim Dei super faciem terræ.

Quod dicit; curans mitigabit dolorem; ad Deum referendum est, quemadmodum Græca videntur exigere, vt sit sensus: Per pharmaca è terra creata, aut etiam per homines quibus dedit scientiam, Deus curans mitigat dolorem hominum. Subiungit de vnguentario, vel, vt est Græcis, *μυρίφω*, pharmacopola & aromatario, mitiones ex varijs conficiente: quia duobus modis pharmaca adhibentur, aut simplicia sine omni mitione, quod ad medicos solos pertinet: aut ex varijs speciebus commista, quod medici per pharmacopolas perficiunt. De vnguentario Græca tantum dicunt, *ποιῶσα μίγμα*, faciet mitionem, nec adduntur illa verba quæ nos habemus addita; suauitatis & vnctionem conficiet sanitatis; Per quæ interpretes indicat se intellexisse hunc locum de mitionibus quæ fiunt ad vngendum corpus exterius, quæ & suauem de se fundunt odorem, & sanitatem ægris adferunt corporibus. Cùm alioqui Græca generalius intelligenda sint, non solum de iam dictis mitionibus, sed etiam de his confectiõibus quæ interius sumuntur per modum cibi & potus ad curationem corporum. Vtraque enim compositio ac temperatio ad pharmacopolam pertinet medico inservientem. Porro cùm Græcis sit singulare *μίγμα*, rectius etiam apud nos legitur pigmentum & vnctionem, quomodo legit Rabanus & scripta quædam, quamuis parum faciat ad rem, siue singulariter siue pluraliter legatur. Pigmentum autem hic positum est pro confectiõne ex diuersis speciebus, suauis & odorifera, quod ipsum nomen præter alia significat apud prophanos scriptores: vnde pigmentarius dicitur aromatarius, qui facit aut vendit huiusmodi confectiõnes. Quod sequitur; & non consummabuntur opera eius; significat tam varias esse pharmacopolæ confectiõnes, vt non sit earum finis & certus numerus, cùm subinde fiant nouæ nec prius vsitate, & terra continuè suppeditet vnde fiant ad vsum hominum diuersarum specierum compositiones. Hac ergo parte insinuare vult Dei in humanum genus fauorem, per quem fit, vt nunquam desint quæ ad curandos homines sunt necessaria, & contra nouos ac incognitos morbos, noua etiam semper inueniantur remedia ex his quæ terra progignit. Vnde & subiicit; Pax enim Dei super faciem terræ. Quo significatur, in superficiè terræ semper inueniri vnde pax & salus homi-

hominibus à Deo conferatur. Pax enim in scripturis sæpe accipitur pro prosperitate & salute. Aut sensus est: Deum non ita irasci hominibus super terram habitantibus, vt eis subtrahat sua beneficia eorum valetudini necessaria, sed eam benignitatem erga eos seruare, vt sicut pluit super iustos & iniustos, ita & suppeditet quæ curandis morbis conducunt.

9 Fili in tua infirmitate non despicias teipsum, sed ora Deum, & ipse curabit te.

Postquam in genere commendauit & herbarum vires & medici operam, atq; ostendit omnia quæ per hæc homini bona cõtینگunt, Deo esse tribuenda, rectè subinfert doctrinam de seruandis in contracta infirmitate, docens imprimis filium suum, hoc est, vnumquemque discipulum, ne in infirmitate sua seipsum despiciat, hoc est, negligat, curamque sui deponat, aut desperando de recuperanda sanitate, aut de ea nimia securitate præsumendo. Monet tamen ne mox & ante omnia confugiat ad ea, de quibus dictum est, medicorum remedia, sed vt imprimis precibus ad Deum confugiat, declarans se illi maximè fidere, illumque primum esse authorem recipiendæ sanitatis: qui vt verè solus sanitatem confert, ita & ex animo precantes curabit, si saluti eorum expedire cognouerit. Et quia peccata commissa impedimento esse solent recuperandæ à Deo sanitati, quæ etiam frequenter morborum sunt causæ, rectè deinde tertio loco subiungit:

10 Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum.

Dvo requirit aut tria, videlicet vt æger & omne peccandi propositum deponat, auertendo se à delicto faciendo, ac dirigendo manus, hoc est, proponendo rectam operationem, & vt ab omni delicto prius commisso emundet cor suum per orationem, contritionem & pœnitentiam. Et quoniam non conuenit priuatis tantum confidere precibus & actionibus, ideo quarto loco monet vt etiam ambientur preces sacerdotum, & sacrificia pro obtinenda sanitate, & remissione peccatorum non negligentur, quæ rectè exiguntur post præcedentem versum, quia grata Deo non sunt, nisi ab eo fiant qui auertit se à delicto, & dirigit manus suas per virtutis propositum. Dicit ergo:

11 Da suauitatem & memoriam similaginis, & impingua oblationem.

Pro, suauitatem, est *ιωδία*, hoc est, suaueolentiam aut suaue odorem, per quod significatur aut quod de thure in sacrificijs accendebatur, aut totum ipsum sacrificium, quod in suaue odorem Deo incendebatur, & tanquam gratus odor à Deo acceptabatur. Pro sacrificio autem quod in odorem suauitatis sit offerendum, exigit duo, memoriam

Ii v scilicet,

scilicet, vel, vt est Græcis, *μνημόσυνορ*, hoc est, monumentum & memoriale similaginis. Quo significatur ea similæ oblatæ Domino muneris cum thure & oleo imposita altari cremabatur in memoriam muneris

Leuit. 2. Domino oblata, vt scribitur Leuitici 2. Secundò dicit; & impingua oblationem; hoc est, pinguem aliquam & opimam fac oblationem & victimam, vt scilicet non de pessimis animalibus fiat oblatio, sed de melioribus. Quanquam & hic possit esse sensus, fac vt oblatio tua tanquam pinguis habeatur apud Deum, eique valde grata sit, iuxta illud

Psal. 18. Psalmi: Holocaustum tuum pingue fiat. Implentur hæc perfectius in noua lege, in qua in odorem suauitatis offertur Deo sacrificium, panis speciem retinens, quod est memoriale eius sacrificij quod in cruce semel peractum est, & simul complectitur corporis Christi pinguem charitate oblationem. Ne autem prædictis omnibus præstitis, putetur medici operam negligendam esse, & fiducia prædictorum remediorum nullum aliud remedium requirendum esse, bene quinto loco subiicit:

12 Et da locum medico, etenim illum Dominus creauit: & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria.

CUm, inquit, quæ dixi præstiteris, tunc da locum medico, hoc est, admitte illum, nec putes te illum admittendo, recedere à Domino, quia Dominus illum in vsum hominum formauit. Itaque illum admittendo Dei vteris beneficio. Nec solum illum admittas, sed continuò etiam serua apud te, nec finas vt temerè discedat à te, quia opera eius sunt tibi necessaria ad sanitatis consecutionem & conseruationem. Non enim semel tantum audiendus est & admittendus medicus, sed subinde, idque non solum pro recuperanda, sed & pro conseruanda sanitate recepta. Videre ergo hic licet pulcherrimum ordinem à Sapiente præscriptum, qui pro recuperanda sanitate, eaque conseruanda, meritò seruandus est. Loquitur autem de infirmitate graui & periculosa. Nam in leuioribus morbis non semper valde accuratè hæc sunt seruanda, maximè de accersendo medico. Sicut & quæ Iacobus similiter cum hoc nostro Sapiente præscribit, de grauioribus morbis intelligitur, cum dicit: Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini, &c.

Iacob. vii.

13 Est enim tempus quando in manus illorum incurras, ipsi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum & sanitate, propter conuersationem illorum.

CAusa redditur in nostra lectione, cur sit dandus locus medico, quia, inquit, cum in infirmitatem incidisti, tunc est tempus quando te illorum, nempe medicorum, manibus committas. Vel sic: Est tempus quando in manus illorum incurras, hoc est, contingit esse tempus quando te illis committere debeas, tempore scilicet infirmitatis. Quod autem sequitur; ipsi vero Dominum deprecabuntur, &c. non videtur ad medicos

medicos pertinere, cum illorum officium non sit pro ægris precari, sed potius sacerdotum. Proinde Liranus cum alijs quibusdam, quod hic dicitur de medico, ab illo loco; Da locum medico, &c. intelligit dici de medico spirituali, sacerdote scilicet, cuius est oratione Dominum placare, & sanare non solum spirituales, sed & corporales morbos. Verum nimis apertum est authorem illo loco loqui de medicis corporalibus, de quibus locutus est superius. Proinde non male hic quidam intelligunt Sapientem insinuare voluisse, officium boni medici esse, non solum remedia morbis accommodata applicare, eisque niti & confidere, sed etiam Deum inuocare, ac orare ut sua & ingenia & remedia ad ægrorum salutem dirigat ac fortunet. Res enim, in qua medicus versatur, est per se magna, magnisque periculis obnoxia, quæ ob id non solum prudentiam, sed etiam piam curam & sollicitudinem requirat: qua neglecta, grauissimæ offensiones ac periculosa curationes esse solent. Cum enim arti suæ plurimum fidunt medici, ita ut non current Dei directionem implorare, sit nonnunquam ut eorum conatus Deus non prosperet, sed subuertat. Itaque nostræ lectionis hic erit sensus: Est tempus quando in medicorum manus incurras. Ipsi autem non suæ arti nimis fident, sed Dominum deprecabuntur, ut dirigat & fortunet requiem quam ægris adferre student, hoc est, sanitatem: idque quia hoc pertinet ad eorum conuersationem, hoc est, officium & vitæ rationem. Græca tamen aliter habent hanc sententiam, magisque in Græcis ad sacerdotes videtur referenda, de quibus testè mentio facta est in illa sententia: Da suauitatem, &c. Sic enim habent: Est tempus quando & in manibus ipsorum est prosperitas. Etenim ipsi Dominum precabuntur ut prosperet ipsis requiem & sanitatem vitæ gratia. Quorum verborum etiam hic potest esse sensus: Quanquam dixerim locum dandum medico, eiusque ope te indigere, tamen accidit aliquando ut & per manus illorum per quos mox dixi sacrificia offerenda, contingat ægris prosperitas & felicitas, etiam sine manu & opera medici. Nam ipsi Dominum precabuntur, ut ipsis ægris prosperet requiem & sanitatem ad hoc ut viuere possint. Ita & in nostra lectione oratio non ad medicos qui manibus iuuant, sed ad sacerdotes qui ore profunt, referri potest hoc modo: Est tempus quando in medicorum manus incurras. his autem suo fungentibus officio, illi de quibus mox dixi: Da suauitatem; interim Dominum deprecabuntur, ut dirigat sanitatem quam inferre medici laborant. Facient autem hoc sacerdotes propter conuersationem eorum, hoc est, quia hoc ab eis requirit vitæ eorum ratio, & quia præ alijs sanctitati & pietati student. Ut mixtim intelligatur esse sermo de sacerdotibus & medicis, de quibus vtrisque superius sermo fuit, qui que simul pro suo quique officio laborare debent ad iuuandos ægros.

84 Qui delinquit in conspectu eius qui fecit eum, incidet in manus medici.

Signi-

Significat hæc sententia, peccata causas esse morborum, Deumque peccatis offensum punire peccata morbis, ob quos necesse est confugere ad opem medici, à quo grauia sæpe ægri ferre patiuntur: proinde ei qui à morbis & medicorum opera molesta ægris liber esse uolet, operam dandam ut à peccatis, quæ Deum grauius offendant, liber sit, & quam-minimum illum offendat. Bene autem ad exaggerationem peccati dicit; qui delinquit in cōspectu eius qui fecit eum; aut, ut habent Græca, qui peccat contra factorem suum. Sic enim notatur hominis ingratitude, qui peccare audet contra eum qui illi author uitæ fuit & sanitatis: significaturque quod ob id dignus est, ut si non uita, saltem sanitate priuetur, morbosque patiat, & cum morbis amara etiam & molesta medici remedia, simul cum impensarum grauamine. Postquam ergo in-finuauit Sapiens quid contracto morbo sit faciendum, hac sententia indicat morborum causas, & qua ratione caueri possit ne in morbos incidatur. Porro peccata morborum esse causas, etiam aliæ scripturæ docent, ut cum Paulus dicit Corinthijs: Ideo inter uos multi infirmi, & dormiunt multi. Et cum Saluator cuidam à se sanato dixit: Vade, & iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat.

1. Cor. 11.

Ioan. 5.

- 15 Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe porare.
- 16 Et secundum iudicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius.

Postquam dixit quid in infirmitate constituto sit faciendum, docet etiam quid in morte amicorum sit faciendum, duo imprimis requirens. Primum, ut statim à morte amici, defleatur eius mors, idque ferid & amarè, quasi graue malum acciderit, tum quod amicus luce hac iucunda priuatus sit, tum quod per mortem irreuocabilis ab amico fiat separatio. Prohibet ergo ne Stoicorum more, nostrorum mortem sine dolore feramus, aut, quod impiorum est, de illorum morte gaudeamus, siue ob odium ipsorum, siue ob commodum facultatum per illorum mortem obtinendarum, sed ut charitatem & amorem nostrum erga eos ostendentes defleamus & illorum vices & nostram. Secundò requirit, ut postquam aliquamdiu lachrymis indultum est, corpus defuncti secundum iudicium, hoc est, secundum morem, & ius quod corpori debetur, contegatur terra, nec illius sepultura negligatur, ut etiam honore sepulturae demonstretur amor erga defunctum, ei que impendatur quod ei debitum est. Neque enim uelle possumus defunctum amici corpus semper in oculis nostris seruare, quod stultarum est mulierum, quæ ferre nequeunt corporis ad sepulturam ablationem: neque illud insepultum relinquendum nobis est, ut auius & bestiis sit esca, quia id barbarum est, & contra honorem amicis deferendum. Condendum ergo terræ est, unde sumptum est, idque maxime à nobis, qui illud à terra resuscitandum certò expectamus. Hinc ob sepulturam defunctis impen-

impensam, in scripturis Tobias eximiè commendatus est. Cæterùm in eo quod dicitur; secundùm iudicium contege corpus illius; aut, vt habent Græca, secundùm iudicium eius; rectè intelligimus non tantùm exigi simpliciter sepulturam, sed etiam quæ pro more recepto in sepultura adhibentur, vt nobis corpus contegere secundùm iudiciũ, sit etiam cum exequijs rituque funebri & precibus corpus terræ tradere: vnde pro; secundùm iudicium; quidam vertunt: iuxta morem funebrem.

17 Propter delaturam autem amarè fer luctum illius vno die, & consolare propter tristitiam.

18 Et fac luctum secundùm meritum eius vno die vel duobus propter detractiõnem.

Quod in his versibus bis dicitur, nam idem est, propter delaturam, & propter detractiõnem, ordinatius sic habent Græca; Amarum fac luctum, & calefcere fac (vel accende) planctum, & fac luctum secundùm dignitatem eius. Vno die & duobus propter calumniã, & consolationem admitte propter tristitiam. Omittenda est apud nos coniunctio, autem, quæ vt non est in Græcis, ita nec apud Rabanum, nec in quibusdam scriptis. Repetit de lugendo defuncto etiam post sepulturam, sed adiungit moderationem in luctu adhibendam, ne ethnico more inconsolabiliter & diutius quàm conuenit mors amici desleatur, iuxta illud Pauli: Vt non contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. ^{1. Thef. 4.} Vult ergo vt non solum propter amorem erga defunctum, sed etiam vt euitetur calumnia & detractio, (ne scilicet cum multorum offensione dicatur quis de amici morte gaudere) amarè lugeatur defunctus, idque pro merito & dignitate eius, sed vt aliquot tantùm diebus duret amarus iste planctus & dolor, ita vt ne pro quorundam more dolor & fletus semper intendatur magis & crescat, sed potius cum tempore remittatur, & consolatio admittatur, vt ne nimia tristitia noceat superstiti, & abundantiori tristitia absorbeat ipse. Quod ergo dicit de luctu vnus aut duorum dierum, non est contrarium ei quod supra dixit; Luctus mortui septem dies. Hic enim vult paucis tantùm diebus amarum illum luctum, qui esse solet in principio, ferendum, eumque statim remittendum, accepta consolatione & doloris mitigatione. Et quòd; secundùm meritum eius; non significat pro merito vitæ & operum mortuum plangendum esse, sed secundùm dignitatẽ eius. est enim Græcis κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, hoc est, prout dignus est desleri, sive ob amicitiam quæ tibi cum illo fuit, sive ob beneficiorum acceptionem, sive denique ob vitæ eius probitatem, & detrimentum mortis eius. Porrò ex loco hoc intelligere licet quàm accuratè & studiosè obseruata semper fuerit consuetudo lugendi mortuos: suntque in sacra scriptura graua exempla, ex quibus scire possumus huiusmodi officia solemnissima sanctissimè mortuis tributa fuisse, quanquam hæc consuetudo in scripturis cõmendata meritò iam sub noua lege, cum & fides creuit, & spes

& spes vitæ post hanc vitam melioris, ex magna parte immutata sit, ita ut in precibus magis consistant officia mortuis impendenda, quam in fletu & planctu.

19 A tristitia enim festinat mors, & cooperit virtutem, & tristitia cordis flecit ceruicem.

R Eddit rationem cur dixerit consolationem admittendam ad vitandam tristitiam, quia, inquit, à tristitia fit ut mors festinanter & ante tempus adueniat, ipsaque tristitia vires hominis tegit, ita ut se non prodant, sed obscurentur, ac supprimantur, flecitque ceruicem hominis, ita ut curuus ac tristis incedat, eique omnem fiduciam atque audaciam eripiat. Significat ergo tristitiam auferre homini omnem animi corporisque vigorem, atque etiam immaturam adferre mortem. Vnde autem pendeat ut sit in homine noxia tristitia, sequens sententia indicat.

20 In abductione permanet tristitia, & substantia inopis secundum cor eius.

V ARIA est in hoc versu lectio apud Græcos. Nam pro, abductione, quidam codices habent ἀπαγωγή, ut Germanica æditio, quod secutus videtur noster interpres vertens, in abductione. Quidam codices habent παράγωγη, quam dictionem interpres noster vertere solet, obductionem, & sic habet codex Bessarionis hoc loco, In obductione. Aliqui hic vertunt, inductionem. Pro, permanet, Germanica æditio habet παρακαίω, quod vertunt, abit aut discedit, ut sit hic sensus: Inductione abit tristitia, hoc est, per animi inductionem, qua seipsum homo consolatur, fit ut discedat tristitia. Cui conuenit quod in secunda parte dicitur. vbi pro substantia, est εὐχρηστώ, quæ dictio etsi etiam victum & facultates significat quibus homo sustentatur, propriè vitam significat, ut hic possit esse sensus: Vita pauperis est secundum cor eius, hoc est, ex corde pendet qualis sit vita hominis afflicti. Misera enim est & breuis, si in afflictione eius cor torqueatur: fœlix & longa, si cor non se torqueat, sed patienter calamitatem ferat. Toletanum tamen exemplar habet, ut noster legit, παραμύθη, hoc est, permanet. Nostræ ergo lectionis sensus est: Tristitia permanet in homine per hoc quod abducit animum suum à consolatione & consideratione eorum quæ dolorem mitigare possent: & subsistentia pauperis vel afflicti est secundum cor eius, quia quale est cor eius, talis est & vita atque subsistentia eius: ut si cor eius sit mœrês, verè sit misera eius vita & breuis futura: si lætum aut tranquillum, nihil ei oblit externa calamitas, diuque eius vita sit duratura. Aut substantia pauperis est secundum cor eius, hoc est, ex corde dependet, diues ne sit quis habendus an pauper. Si enim modico contentus est, & paupertatem æquo fert animo, reputandus est verè diues: Si verò animo est intranquillo, etiam si multas possideat diuitias, verè pauper est. Itaque secundum hunc sensum significatur tristitiam esse ingens malum,

malum, quæ diuitem facit egenum, & pauperem facit bis infœlicem. Vnde rectè subiicit:

- 21 Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorum, & noli obliuisci.
- 22 Neque enim est conuersio, & huic nihil proderis, & teipsum pessimabis.

SVperius capite 30. multis dehortatus est à tristitia in genere, ob calamitates quæ in hac vita incidunt: hîc verò peculiariter dehortatur à nimia tristitia ob amicorum mortem. Ideo enim dicit; Ne dederis in tristitia, vel, vt est Græcis, ἢ λύπη, ad tristitiam cor tuum, non iam omnem tristitiam prohibens cùm eam prius exegerit, sed requirens ne quis cor suum dedat tristitiæ, atque ab ea totum obtineri permittat, sed eam ad tempus admissam mox à se repellat, idque consideratione mortis, quæ ex tristitia ante tempus consequi solet. Quod mœrentem semper meminisse conuenit, & illius non obliuisci, ne dum illud non aduertit, mortem sibi acceleret, sibi que sit mortis suæ author & causa. Idque eò magis meminisse oportet, quia ex morte non est conuersio, hoc est, reuersio ad hanc vitam, iuxta communem legem, sed irreparabilis est vitæ amissio. Deinde & illud in tristitia considerare mœrentem conuenit, quòd immodica sua tristitia defuncto nihil possit prodesse vt ad amissam vitam redeat: & seipsum pessimat, hoc est, malè affligit, sibi ipsi iniurius sine alterius fructu. Itaque duplici ratione monet tristitiam super mortuo amico temperandam, videlicet & cogitatione mortis, cuius periculo se quis exponit sine recuperatione, & quia sua tristitia defuncto prodesse non potest, cùm sibi ipsi obest. Potest quod de memoria mortis inducitur etiam accipi, vt insinuet deflentibus mortem cogitandum esse communem esse omnibus moriendi legem constitutam, nec à morte amicorum reditum esse ad vitam, vt huius communis sortis consideratione, leuius feratur amicorum mors. Et Dauid quoque rationibus, quæ hic insinuantur, sese consolatus est super morte infantis qui ei ex Bethsabee natus erat, sic dicens: Propter infantem, cùm adhuc viueret, ieiunauit & fleuit. Dicebam enim: Quis scit si fortè eum donet mihi Dominus, & viuat infans. Nunc autem quia mortuus est, quare ieiuno? Nunquid potero reuocare eum amplius? ego vadam magis ad eum, ille verò non reuertetur ad me.

- 23 Memor esto iudicij mei, sic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.

DOcuit cauendum ne ex alterius morte incommodum nobis & malum accersamus, hæc autem sententia insinuat fructum quem ex illa capere debeamus, nempe vt ex illa etiam nobis imminentis mortis cogitationem assumamus, sicque solliciti simus ita vitam nostram instituere, vt fœliciter & salubriter mortem expectare possimus. Atque quòd

magis

magis commoueat, ipsummet defunctū introducit loquentem, & communis fortis quemque admonentem, quemadmodum in epitaphijs frequenter fieri solet. Memor, inquit, esto iudicij mei, hoc est, conditionis meæ, quam Dei ordinatione & iudicio subire debui, sic enim erit & tua conditio cum Deus ita de te fieri iusserit, quasi dicat: Noli te ob mortem meam nimis discruciare, sed illud potius ex illa lucri reporta, vt cogites quòd qualis est conditio mea, & quale iudicium Deus in me exercuit, talis erit & tua aliquando conditio, & tale iudicium etiam tibi continget. Et ne illud in longum tempus differendum tibi promittas, quod heri mihi accidit, hoc ipsum tibi hodie expectandum est, & euenire potest. Bene enim dicit, hodie, & non dicit, cras, vt intelligat quisquam quemlibet diem præsentem sibi posse esse vltimum, nec sibi promittat certò aliquod vitæ tempus in futurum, iuxta illud Poëtæ: Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

24 In requie mortui requiescere fac memoriam eius, & consolare illum in exitu spiritus sui.

HÆc sententia variè à nostris intelligitur. Nam Dionysius tres adfert sensus, quorum primus est: Memoriam morientis fige in requie quam animæ electorum habent post hanc vitam, loquendo ei de beatitudine æterna, vt dicat: Portio mea Domine sit in terra viuentium. Vel, inquit, sensus est: vt tempore mortis facias memoriam morientis quiescere à recordatione rerum secularium, vt cogitet solùm ea quæ suam concernunt salutem. Addit: Porrò quidam exponunt sic: In requie mortui, hoc est, ad monumentum, in quo quantum ad corpus quiescit, requiescere fac memoriam eius, hoc est, aliquod sensibile memoriale constitue, ex cuius intuitu viuentes recordentur ipsius, &c. Præter has expositiones Rabanus etiã aliter intelligit significari, in tráfitu morituri, non tradendam obliuioni memoriam eius, sed in mente eam figendam, vt eius exemplo quis excitetur ad vitæ correctionem. Sunt & qui aliter hunc locum tractant, cum, si scopus authoris spectetur, & originalia inspiciantur, vnicus sit & genuinus sensus iste: In requie mortui, hoc est, cum iam quis per mortem quiescit, liber à laboribus & miserijs huius vitæ, tu vicissim fac apud te quiescere & cessare memoriam illius, hoc est, tu ne persistere sinas in te cruciantem illam memoriam, per quam requiras eum tecum hic viuentem, sed illam cum mortuo intermori, & cū quiescente quiescere & cessare facias. Est enim Græcis *καταύρα*, hoc est, quiescere fac & seda. Memoriam autem quam cessare vult, eam intelligere oportet, quæ est molesto desiderio coniuncta, non eam quam cum pia beneuolentia & charitate retinere meritò debemus, multò minus eam quæ nos vel ad imitationem defunctorum, vel ad iuuandum illos pijs precibus prouocet, vt ne quis hunc locū producat contra piam illam mortuorum memoriam, quam seruat ecclesia Catholica: sicut contra ridiculè satis hunc locum proferunt pro statuendis precibus quæ piè fiunt

fiunt pro defunctis, sic intelligentes: Cùm quis per mortem requiescit, fac memoriam eius requiescere, dicendo: Requiescat in pace. Ita cùm non attenditur authoris scopus, nec originalium habetur respectus, quisque quod sibi videtur, intelligit in scripturis. Quod autem sequitur iuxta receptam lectionem; Et consolare illum in exitu spiritus sui; omnes intelligunt significare, morituro in fine vitæ suæ impendendam à viuis consolationem, proponendo scilicet eis moriendi communem omnibus necessitatem, vitæ huius miseriam, futuræ vitæ felicitatem, & ad eam obtinendam, Dei per Christi merita paratam misericordiam. Verùm Græca longe alium habent sensum, sic enim est illis: *ὁ παρακλη-
θῆτις αὐτοῦ*, hoc est, consolationem accipe super eo, cùm exiuit spiritus eius. quasi dicat: dolere potes super eo, & sollicitus esse pro eo cùm adhuc spirat & ægrotat: at cùm spiritus eius egressus est è corpore, & ille liber est à miserijs huius vitæ, nec possit tua opera ad vitam redire, suas tibi consolationem impendi, & ex teipso consolationem accipe, exemplo Dauidis quod supra adductum est. Hunc sensum vt & nos habeamus in nostra lectione, conuenit omittere pronomen, illum, quod in vno scripto correctiore non erat, vt verbum, consolare, passiuè accipiatur, pro, consolationem admittere, quemadmodum requirit dictio Græca, vt meritò dubitari non debeat quin sic verterit interpretes, qui & statim prius hoc capite verbum, consolare, posuit in passiuæ significatione, cùm dixit; consolare propter tristitiam; vbi Græcis eadem est quæ hoc loco dictio. Ex prædictis licet colligere varias rationes, ob quas moderanda sit tristitia in morte amicorum, nempe quia mors omnibus est communis & ineuitabilis, deinde quia illa requies est defuncti, ac tertio quia est iustum Dei iudicium & ordinatio. Præterea quia tristitia defuncto prodesse non potest, & postremùm quia nocet, & mortifera est morienti.

25 Sapientiam scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu, sapientiam percipiet.

NOui hic argumenti initium est, quod Sapiens etiam sequenti capite continuat, docens prolixè qui apti sint ad sapientiam eximiam, & scripturarum intelligentiam percipiendam, & quid ad hoc requiratur, imprimis scilicet otium literarium, & libertas ab operibus seruilibus & mechanicis artibus: quibus qui vacant, quoniam rebus externis omnino sunt dediti, parùm idonei sunt sapientiæ excellenter sic obtinendæ, vt aliorum possint esse doctores, & in rebus publicis sapientiæ magistri, quanquàm fatendum sit tales etiam reipub. vtiles & necessarios esse. Proinde conuenit hunc locum diligenter obseruare hac maximè tempestate, qua & vilissimi cerdones sibi vendicant scripturarum intelligentiam atque professionem, & plerique studiosis sapientiæ inuidet otium illud, quod percipiendæ sapientiæ hic docetur esse necessarium. Dolendum autem hunc locum, vt & alia multa,

partim scriptorum, partim interpretis vitio sic à nobis legi, vt non satis sensus authoris intelligatur, qui in Græcis est & clarior & iucundior. Cæterum vt diligenti annotatione vitia quæ scriptorum incuria irreperunt corrigantur, & versionis obscuritas aut incommoditas iuuetur, imprimis notandū hic grauitè ab omnibus nostris erratū esse, quòd putauerint dictionē, scribe, verbum esse imperatiui modi, quasi præcipiatur sapientiam scribi. Constat enim ex Græcis esse nomen à nominatiuo, Scriba, cūm Græcis sic sit: σοφία γραμματίας ἐπινοαστὶς σχολῆς, hoc est, Sapientia scribæ in oportunitate otij, scilicet consistit, aut comparatur. Igitur apud nos accusatiuus, sapientiam, meritò mutandus esset in nominatiuum, sapientia, quem imperitos scriptores verisimile est in accusatiuum mutasse, quòd dictionem, scribe, putarent esse verbum. Aut si accusatiuus retinendus est, quia in omnibus quæ ad manum erant scriptis reperiebatur, dictio, scribæ, accipienda est vt sit nominatiuus pluralis, & ex sequenti membro subaudiendum est verbum, percipient, vt sit sensus: Scribæ, hoc est, legisdoctores (sicut nomen hoc sæpe ponitur in euangelio) percipient sapientiam, in tempore quo vacui sunt ab operibus mechanicis & seruilibus totos se tradentes veritatis inquisitioni, scripturarum lectioni atque contemplationi: & qui minoratur actu, hoc est, qui parum in externa occupatur operatione, hic percipere poterit sapientiam. Quod sequitur; quia sapientia replebitur; etsi fere in hac sententia coniungatur cum præcedentibus, tamen ex Græcis patet ad sequentia pertinere, quemadmodum & Rabanus & multa scripta sequentibus coniungunt, quamuis durè cum illis hæerere videatur.

26 Quia sapientia replebitur qui tenet aratrum, & gloriatur in iaculo, stimulo boues agit, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum?

Cor suum dabit ad versandos sulcos, & vigilia eius in sagina vaccarum.

PRO, sapientia replebitur, Græcis est idem verbum quod mox interpretis vertit, sapientiam percipiet, nempe σοφιστής, hoc est, sapiens fiet. vnde satis constat interpretem nostrum hanc partem non coniunxisse præcedentibus. alioqui sensus illi fuisset: Qui minoratur actu, sapiens fiet, quia sapiens fiet. Notandum secundo Græcis non esse conjunctionem, quia, sed interrogatiuum τί, hoc est, quid, vt sit sensus: Quid, hoc est, quomodo sapiens fiet qui tenet aratrum, &c. quasi dicat: occupationes eius non sinunt vt fiat sapiens, hoc est, eruditus. Et omnino verisimile est interpretem non vertisse, quia, sed quid, vel qui, pro quomodo: at cūm id non intelligeretur, quid vel qui, mutatum esse in, quia, nisi interpretis legerit non τί, sed ὅτι, quia. Quæ lectio si retinenda sit, tamen vt habeatur sensus authoris, tota hæc sententia interrogatiuè effe-
renda

renda erit, sicque coniungetur causalis coniunctio, quia, cum superiori sententia; Qui minoratur actu, & parum habet negotiorum, is fiet sapiens. Nam an sapientia replebitur qui tenet aratrum &c. In quibusdam incerti authoris annotationibus scribitur quosdam libros habere; qua sapientia replebitur; & totum legendum interrogatiuè vsque ad, taurorum. quæ sane lectio omnino est præferenda. Enumerantur autem aliquot hominum genera qui ad sapientiam & singularem eruditionem percipiendam non sunt idonei, propter externas occupationes quibus penitus detinentur: & potissimum quatuor, in quibus omnia operariorum genera facile comprehenduntur. Inter quos primum locum meritò tribuit agricolis, vt quorum opera maximè est necessaria, & naturæ conueniens. Secundum locum tribuit fabris, quorum duo facit genera, alterum eorum qui duram materiam exsculpunt, vt sunt lapidæ & fabri lignarij: alterum eorum qui duram materiam malleo contundunt, extenuant, & molliunt. Nomen enim, faber, sicut & Græcum *τίκτωρ*, generale est, & commune ijs omnibus qui circa duram versantur materiam, artificibus scilicet cunctis qui ex quavis materia aliquid faciunt, & malleo vtuntur in suo opificio: vnde quoniam hoc nomine, plattæ & figuli non comprehenduntur, quarto loco ponit figulos. Vnde facile colligere licet ordinis hic obseruati & rationem & ornatum. Vbi & hoc obseruandum est, in singulis generibus semper repeti ad quid quodque genus cor suum det, atque in qua re vigilet. Inde semper subiungitur, post operationum enumerationem; Cor suum dabit, & vigilia eius, &c. Quod ergo attinet ad primum genus, agriculturalium scilicet, insinuans eorum occupationes: Quomodo, inquit, aut an sapientia repleti poterit qui tenet aratrum, & gloriatur in iaculo? Vbi per iaculum conuenit intelligere baculum, qui instar iaculi est & paruæ hastæ, quo boues inter arandum agricolæ incitant & impellunt ad progrediendum. Nam vt videre est in Italia, alijsque locis vbi in arando bobus vtuntur, sicut equi à fessoribus vrgentur calcaribus aut flagris, ita boues centris & stimulis prælongis instar hastæ & iaculi: vnde Græcis hic est *ἡ ἀσπίς κέντρον*, hoc est, in hastili stimuli, & apud nos sequitur quod exponit de quo iaculo fit sermo; Stimulo boues agitat. Stimulus enim propriè dicitur fustis acutæ cuspidis, quo rustici boues suppingunt. Quæ sequuntur in descriptione actionum agricolæ, clara satis sunt, nempe quòd conuersatur in operibus bouum, hoc est, occupatur in eis, & enarratio eius est in filijs taurorum, hoc est, sermo eius & locutio est de vitulis & progenie taurorum. Hic iam finis est interrogationis, qua dum recenset Sapiens agricolæ occupationes, significat illum non esse aptum qui singularem percipiat rerum sacrarum eruditionem. Vnde & subiicit: Cor suum dabit ad versandos sulcos, hoc est, animum suum accommodabit vertendæ terræ, & ducendis per arationem sulcis, & vigilia eius in sagina vaccarum,

hoc est , in ea re vigilat vt bene nutriat vaccas , quæ ei butyrum & lac suppeditent , ad eam rem & mane surgit , & vesperi serius se somno tradit. quasi dicat : cum his in rebus totus sit animo intentus, quomodo vacare poterit percipiendæ sapientiæ? Idem prosequitur in operariis ciuitatis .

- 27 Sic omnis faber & architectus , qui noctem tanquam diem transigit :
 28 Qui sculpsit signacula sculptilia , & assiduitas eius variat picturam,
 29 Cor suum dabit in similitudinem picturæ , & vigilia sua perficiet opus.

Primùm in genere proponit latum fabrorum genus, quos dicit nocte tanquam diem transigere , hoc est , noctu occupari sicut interdiu , siue quòd opera sua nonnunquam noctu peragant, non contenti labore diurno , siue quòd noctu cogitent animo quæ per diem faciunda incumbunt . Deinde vnam fabrorum speciem exempli causa ob oculos depingit , lapicidam scilicet vel sculptorem , qui in lapide, aliæue materia dura varias inducit sculpendo figuras . Qui, inquit , sculpsit signacula sculptilia, pro quo Græcis est, γλύμματα σφραγίδων, hoc est, celaturas signaculorum vel sigillorum . Signacula ergo sculptilia hic dicuntur figilla exsculpta , vt , sculptilia, sit adiectiuum, non autem substantiuum significans imagines , quæ sæpius sculptilia dicuntur . Malè enim legitur in quibusdam libris ; Qui sculpsit signaculo sculptilia . Cæterùm in eo quod sequitur ; & assiduitas eius variat picturam ; pro, variat picturam, Græcè est, ἀλλοιωσι ποιηδίαρ, hoc est , assiduitas eius est mutare varietatem , hoc est , eius opera in hoc assidua est vt multam effingat varietatem . Proinde nomen picturæ, hic accipi debet pro figura, quæ sua varietate picturam variam imitatur . Non enim sculptorum est pingere , & colores inducere , sed sculpendo formarum varietatem ad imitationem picturæ effingere . Vnde & subditur ; Cor suum dabit ad similitudinem picturæ ; hoc est , vt imitetur picturam . Hic enim iam pro , picturæ , est ὠγραφίαρ, quæ dictio propriè picturam significat , & animalium per colores figurationem . Hastenus autem adhuc pendet sententia, quæ perficitur per illud ; Cor suum dabit , &c. vt sit sensus : Sic omnis faber , & qui sculpsit , cor suum dabit vt assimilet picturam. quasi dicat : Etiam tales eruditioni percipiendæ apti non sunt , vt qui noctu dieque alijs in rebus occupentur . Idem ostendit in alio fabrorum genere, qui non incidendo & sculpendo vtuntur malleo, sed concutiendo, & extenuando, atque dilatando duram materiam : quod pertinet ad fabrum ferrarium, sub quo & argentarij & ærarij omnes comprehenduntur .

- 30 Sic faber ferrarius, sedens iuxta incudem, & considerans opus ferri :
- 31 Vapor ignis vret carnes eius, & in calore ignis concertatur.
- 32 Vox mallei innouat aures eius, & contra similitudinem vasis oculus eius.
- 33 Cor suum dabit in consummationem operum, & vigilia sua ornabit in perfectionem.

E Tiam hic pendet sententia vsque ad illud; Cor suum dabit; Est enim sensus: Sic faber ferrarius, &c. cor suum dabit, ita vt duo ver- sus intermediij quasi per parenthesis inserti sint. Quod dicit; in calore ignis concertatur; significat eum consistari & veluti pugnare in æstu, dum ad perficiendum opus suum ignis calorem fortiter perfert, eumq; superare contendit. Cùm dicitur: Vox mallei innouat aures eius; significatur iteratim subinde sonum mallei contundere aures eius, easq; noua semper percussione impetere. Cùm dicitur; contra similitudinem vasis oculus eius; significatur ipsum semper habere oculum defixum in exemplar operis à se perficiendi. Dicitio enim, contra, hic ponitur pro, è regione, &, vas, pro quouis opere parando. Pulchrè ergo describitur huiusmodi fabri constantia & animi intentio, dum desiderio perficien- di à se operis, & ignis intolerabilem calorem toto corpore perfert, & aurium simul & oculorum molestias tolerat, quia & illæ frequenti sono mallei obtunduntur, & isti intento candentis ferri aspectu. Vnde sub- dit; Cor suum dabit in consummationem operum; hoc est, ad hoc vt perficiat opera sua. quasi dicat: Non obstantibus omnibus illis quæ molesta sunt toti corpori, auribus & oculis, totum se accommodabit operibus suis, vt parum ei libeat aut liceat intendere sapientiæ diuina- rum rerum. In eo quod sequitur legendum est non per vnã dictione, imperfectionem, sed per duas, in perfectionem, quomodo & Rabanus habet, & quædam scripta. Græcè enim est ἰσοτιλίας, hoc est, ob per- fectionem, id est, ad hoc vt perficiat opus suum. Et est notandum, quòd nomen, vigilia, iuxta exigentiam originalium, debet esse nominatiui casus, vt vertendū potius fuerit; & vigilia eius; sicut bene versum fuit in primo genere de agricolis. In singulis enim generibus dicitur: Cor suum dabit, & item quid vigilia efficiat. dicitur ergo de fabro quòd vigilia eius ornabit opera ad hoc vt ea perficiat. Pro, innouat, sunt qui legunt, intonat, sed Græca habent ἠρμῆ, quod innouare significat, non intonare. Sequitur de quarto genere.

- 34 Sic figulus sedens ad opus suum, & conuertens pedibus suis rotam.
- 35 Quique in solitudine positus est semper propter opus suum, & innumera est omnis operatio eius.

- 36 In brachio suo formabit lutum, & ante pedes curuabit virtutem suam.
- 37 Cor suum dabit vt consummet linitionem, & vigilia sua mundabit fornacem.

ETiam figuli operationes sic ob oculos proponit, vt facilè quisque videre possit illi non vacare studium sapientiæ impendere. Pro, innumera, Græcis est *ἄναριθμοι*, hoc est, numerata. vt significetur figurum certum quotidie vasorum numerum conficere, aut singula vasorum genera certo numero persoluere. Noster videtur legisse *ἀναριθμῖος*, hoc est, innumera, quo significatur eum immensam vasorum conficere breui tempore multitudinem, & omnis generis vasa effingere. In eo quod dicitur; ante pedes curuabit virtutem suam; rectius versus fuisset pronomen, eius, vt ad lutum referatur, non ad operantem. Duas enim eo versu videtur exprimere figuli operationes, nempe quòd brachio suo & manu format, hoc est, figurat lutum, (est enim Græcè *τεμάσις*) & quòd prius ante pedes suos flectit, curuat & subigit vim ipsius luti, vt aptum scilicet fiat ad formam manibus & brachio inducendam. Huiusmodi enim luti subactio, quæ est eius curuatio & temperatura, pedibus prius fit. Proinde conuenit relatiuum reciprocum accipere pro non reciproco, vt aliàs sæpe. Quod si quis volet ad operantem referre, sensus erit: quòd flectit fortitudinem suam incuruando se, & inclinando robur suum & dorsum suum ad operis perfectionem. Vltimus versus continet postremas duas figuli operationes, videlicet linitionem, quæ vasi figurato inducitur plumbo aut alia materia, ad ornandum & confirmandum illud: & fornacis mundationem, vt scilicet illo mundato vasa coquenda inferantur.

- 38 Omnes hi in manibus suis sperauerunt, & vnusquisque in arte sua sapiens est.
- 39 Sine his omnibus non ædificatur ciuitas, nec inhabitabunt, nec inambulabunt.

ENumeratis opificum generibus, ne, quoniam dicturus est ad eos non pertinere eximiam sapientiæ perceptionem & functiones, haberentur contemptui, ostendit eos suo modo esse sapientes, nempe in arte sua, eorumque sapientiam & operationem esse reipublicæ & vtilem & necessariam, quòd sine his nec ædificetur ciuitas, nec ædificatam vel inhabitent homines, vel frequentent, ita vt ambulent in ea. Ad ciuitates enim concursus est ab his qui agros colunt, vt illi & sua inferant, & ex ea quibus indigent efferant opificum manu parata. Dicit autem omnes in manibus suis sperare, quòd manuali opera sibi quæ ad vitum & vestitum sunt necessaria, comparare studeant. Postquam autem dixit quid illis sit tribuendum, & acceptum ferendum, subiicit quid illis non competat.

- 40 Et in ecclesiam non transfiliant, super sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligunt.
- 41 Neque palam facient disciplinam & iudicium, & in parabolis non inuenientur.

PRo, transfiliant, Græca quædam habent ὑπερφύλασσαν, hoc est, in ecclesia & cœtu non supernominabuntur, hoc est, non habebunt nomina dignitatum super alios. Alij legunt, vt & noster, ὑπερφύλασσαι, hoc est, superfiliant, vt significetur tales in republica non supergressuros alios, nec eminentem locum obtenturos, quod per partes declarat, ostendens eis nec conuenire iudicis locum, quia non intelligunt constitutiones iudiciales, nec magistri & doctoris, ad docendum alios disciplinam & iudicium, vel æquitatem in vita morum seruandam, quia non occupantur in perdiscendis grauibus & serijs sapientum sententijs. Indicat ergo duo esse in republica officia, per quæ eminent in ea qui eis funguntur, eaque requirere singularem sapientiam, & hanc requirere otium, & cessationem ab operibus illis mechanicis.

- 42 Sed creaturam xui confirmabunt, & deprecatio eorum in operatione artis.

PRo, xui, est εἰς αἰῶνα, quod hic melius verteretur, sæculum. Significatur enim quoddam illorum sit confirmare & tueri res huius sæculi, vt quæ per se fluxæ sunt & caducæ, illorum continua operatione reparentur, firmiterque persistant atque conseruentur, ne vnquam delint necessitatibus hominum. Deprecatio eorum dicitur esse in operatione artis, quia eorum præcipua vota & desideria sunt in eo vt artis suæ operationem perficiant & præstent. De eo enim semper cogitant, hoc vnum maximè semper habent in votis.

- 43 Accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.

Hæc pars non est referenda ad sententiam mox præcedentē, quemadmodum apparet ex nostra lectione, & quomodo omnes nostri intelligunt, contra quàm requirūt & originalia, & scopus authoris. Ipse enim omnino id hic agit, vt ostendat prædictorum artificum non esse cor suum tradere inquisitioni legis Dei, quia cor suum quisque in suo genere tradit rebus arti suæ congruis: & mox dixit eorum vota esse in operatione artis: quomodo ergo iam eis tribuetur, accommodare animam suam legi altissimi, & conquirere in ea? Notandum ergo Græca separare hanc partem à superioribus, quæ habent in hunc modum: πλὴν τοῦ ἐπιδιδόντος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ διανοομένου ἐν νόμῳ ὑψίστου, hoc est, præter dantem animum suum, & cogitantem in lege altissimi. Quod videtur ad illa referenda esse quæ superius dicta sunt non conuenire operarijs opificiorum, vt significetur illa tantum conuenire ei qui dat se

totum legi Dei, & in illa assidue meditatur. Quod ut etiam nostra lectio significet, oportet in his participijs, accommodantes, & conquirentes, aliquid subintelligere, per quod oratio imperfecta perficiatur, hoc modo: Accommodantes animam suam in lege altissimi, & conquirentes in ea (nam illud; in lege altissimi; ad utrunque participium est referendum) hi soli illa quæ dixi præstabunt. Vnus scriptus codex habuit per genitium singularis numeri; accommodantis animam suam. quomodo videri potest interpretem vertisse, quòd genitium singularem habeant Græca. Quæ lectio si recipiatur, sensus erit: Accommodantis animam suam & conquirentis in lege, supple sunt ea quæ modò dixi non esse artificum, aut sunt ea quæ sequuntur. Sunt enim qui hanc partem satis obscuram in Græcis referunt ad principium capitis sequentis, hoc modo vertentes: Veruntamen qui dat animum suum legi Dei, & meditatur in ea, sapientiam omnium antiquorum exquiret. Nam quod nos legimus, sapiens, Græcis non est. Ita & in nostra lectione hæc pars referri potest ad sequentia, ut oratio sic perficiatur: Accommodantes animam suam in lege altissimi, hi facient quæ modò dicam. Porrò legendum potius singulariter; animam suam; quàm animas suas, ut quidam legunt, ex Græcis est manifestum. Ponitur autem anima pro animo. Rectius enim dicimus accommodare animum alicui rei quàm animam. Quòd si quis secundum receptam intelligentiam hæc participia referre volet, & coniungere cum præcedenti sententia, sensus erit, quòd artifices illi confirmabunt res huius mundi, ita tamen ut accommodent animam suam legi altissimi, illi scilicet quæ decalogo continetur qui ad omnes pertinet, si velint animam suam saluam esse.

CAPVT TRIGESIMVMNONVM.

1 Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, & in prophetis vacabit.



Istio, sapiens, Græcis non est, ut modò dictum est: Suppositum enim verbi, exquiret, petendum est ex fine præcedentis capitis. Postquam ergo superiori capite descripsit officia & exercitia opificum, hic describit actiones eius qui sapientiæ studiosus est, qui in nostra lectione intelligendus est significari nomine sapientis, ostenditque primò per quas actiones sapientia singularis obtineatur, ac deinde quis sit fructus perceptæ sapientiæ. Inter actiones ergo ad obtinendam sapientiam necessarias primo loco ponit exquirere sapientiam omnium veterum qui præcedentibus temporibus fuerunt, quærendo scilicet eorum scripta, eaque diligenter legendo, & quia inter eos præcipuum locum obtinent prophetae, rectè de eis peculiariter subiungit; Et in Prophetis vacabit, vel, ut habent Græca, *ἐν προφηταῖς*, in prophetijs; sed id eòdem